

GREKLER'DE VE ROMALILAR'DA TARİH YAZIMI*
I. GREKLER'DE TARİH YAZIMI**

Bedia DEMİRİŞ

Tarih insanla başlar. İnsanoğlu çevresinde gördüklerini, duyduklarını, yaşadıklarını, yaptıklarını kaydetmeye daha ilkçağlarda başlamıştır. Önceleri işe doğa ile ilgili bilgileri aktarmakla başlamış, zamanla buna kendisiyle, yaşadığı toplumla, çevreyle ilgili bilgileri de eklemiştir. Başlangıçta kendisiyle ilgili olayları, Tanrıları da karıştırarak anlatmış ve böylece söylenceler ve destanlar doğmuştur. Tarih süreci içinde evren, doğa ve kendisi üzerine geliştirdiği düşüncelerle «özgür irade» kavramını geliştirerek kendi kendisinin bilincine varmıştır. Düşünce açısından geçirdiği yüzyıllar süren evrim sonucu, başlangıçta yalnızca gördüğü olayları kayda geçirip bilgi aktarma uğraşı biçiminde başlayan tarih yazma işi bugün artık başlı başına bir bilim haline gelmiştir.

E. H. Carr *What is History? (Tarih Nedir?)* isimli eserinde tarihin anlam ve nesnellik kazanmasının geçmiş ve gelecek arasında kurduğu tutarlı ilişkiye bağlı olduğunu söylemektedir (Carr, 1987, s. 173). Günümüzde bu biçimde algılanan tarih antikçağda Grekler ve Romalılarca böyle algılanmıyordu. Onlar hem geçmişle hem de gelecekle az ilgileniyorlardı. Önemli olan içinde bulunulan zaman dilimi idi. «Madem ki şimdi geçmişini kopya etmişti ve gelecek şimdikiyi tekrar edecekti, öyleyse yalnızca şimdikiyi incelemek gerekliydi» (Johnston, Ekim 1933, s. 41). Antikçağın tarih anlayışına egemen olan bu düşünce gelecek ile ilgili birbirine karşıt,

* Bu metin 1990 yılında tamamlanan «Tacitus'un *Annales*'te Beliren Tarihçiliği ve Humanizmi» başlıklı Doktora Tezinin giriş bölümünden genişletilerek hazırlanmıştır.

** Bu metnin ikinci bölümü olan «Romalılar'da Tarih Yazımı» bir sonraki sayıda yayımlanacaktır.

kötümser yaklaşımli iki görüşten kaynaklanıyordu. Birinci görüşe göre tarih çağlara ayrılmıştı ve çağların tekrarı söz konusuydu. Böylece, geçmişteki bir Altın Çağı'ndan sonra bozulmaların olduğuna, bununla birlikte gelecekte yeniden Altın Çağı'na döneceğine inanılıyordu. Bunun karşısında olan görüş ise, Epikuros yanlısı düşünürlerin ileri sürdükleri görüş idi. Epikurosçular var olan bozulma ve yozlaşmayı gelecekte bir Altın Çağın izleyeceğini kabul etmiyorlardı. Onların düşüncesine göre, insanlar çok önceden vahşi hayvanlarınkine eşit koşullar altında yaşamışlar, ancak akılları sayesinde uzun bir zaman diliminde, şimdi sahip oldukları kültür düzeyine ulaşmışlardı. Şimdi ise gelişmeleri durmuştu ve gelecekte de bir gelişme ümit etmiyorlardı. Bilginin artık önemli ilerlemeler kaydedemeyeceğini, sonunda evrenin yok olacağını düşünüyorlardı. Böylece, geçmişin ve geleceğin bilincinde olmayan Grekler'in ve Romalılar'ın gelecek konusundaki kötümser düşünceleri onları yalnızca içinde buldukları zaman dilimi ile ilgilenecek yöneltmişti. Durum böyle olunca da tarih yazma işiyle uğraşanlar doğal olarak kendi zamanlarına ilişkin olayları yazıyorlardı.

Tarihten, içinde yaşadıkları zamanı anlayan Grekler ve Romalılar tarihin işlevi üzerinde de üç ayrı görüş geliştirmişlerdi. Birinci görüşe göre tarih gelecekteki devlet adamlarını ve komutanları yetiştirmek için bir okul idi. İkinci görüşü savunanlar ise, edebiyatçılara malzeme sağlaması açısından tarihe değer veriyorlardı. Quintilianus (İ.S. 35-95 yılları arasında yaşamış Romalı eleştirmen ve eğitimci) tarihin şiire çok yakın olduğunu söylüyordu. Üçüncü görüşe göre ise tarih bireysel ahlakın biçimlenmesine yardımcı olmak görevini üstlenmeliydi (Reid, 1921, c. XI, s. 192; Roberts, Ekim 1936, s. 9).

Dünya edebiyat tarihinde ilk eserler destan türünde verilmiştir. İlk sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan destanlar sonraları yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Destanlar vezinli dizeler biçiminde yazılmış, kahramanları olağanüstü kişiler ve Tanrılar olan, söylence ve gerçek karışımı eserlerdi. Grek Edebiyatı'nda ve sonradan, ondan etkilenen Latin Edebiyatı'nda da ilk eserler destan türünde verilmiştir. Bu destanlar sonraki çağlarda Grek ve Romalı tarih yazarlarının da kullandıkları eserler olmuşlardır. *Ilias* ve

Odysseia'da Akhalar ve Troialılar arasındaki savaşları anlatan Homeros, *Bellum Punicum*'da Birinci Kartaca Savaşını anlatan Naevius, *Annales*'te Roma'nın kuruluşundan kendi zamanına dek geçen olayları tarih sırasına göre ve destansı bir hava içinde anlatan Ennius tarih yazımının* mayasını oluşturacak eserler vermiş yazarlardı. Böylece Grekler'de ve Romalılar'da tarih yazımının çekirdeğini vezinli dizelerden oluşan destanlar ve belirli soylara ait öyküler niteliğindeki eserler oluşturmuştur.

İlkçağ kavimleri arasında tarihçilikte Hititlerin ileri gitmiş oldukları görülür. Hititler «olayları yıllara göre düzenlemekle 'yıllık' örneğini ortaya atmışlardı. Olayları gerçeğe uygun, ancak okuyucu üzerinde etki yapabilecek biçimde ve belirli görüşlere göre anlatmaya önem vermişlerdi» (Mansel, 1984, s. 226). Tarihe bilimsel yaklaşım, kendilerine özgür düşüncüyü, olaylar üzerinde düşünmeyi ve tartışmayı borçlu olduğumuz Greklerle olmuştur. Grekler'den önceki Yakın Doğulu kavimlerde ise tarih yazımı dini ve mitolojik karakterli idi. Oysa Herodotos ile başladığı kabul edilen Grek tarih yazımının en büyük özelliği humanist oluşu idi.

Grekler'de tarih yazımı bu alanda eser vermek için gerekli koşulların gerçekleşmesiyle, İ. Ö. 6. yüzyılda ortaya çıktı. Bu koşulları Barnes şöyle sıralar : I. Düzyazının ortaya çıkışı; Miletoslu Kadmos vezinli dizeler yerine, düzyazı ile yazmayı tanıtan ilk kişidir ve aynı zamanda da ilk « λογογραφος » («logographos») olarak tanınır, 2. Grek Mitolojisine karşı, eleştirel bir karşı çıkışın uyanması, 3. toplumsal kökenlere ve yerleşmiş geleneklere duyulan ilgi (Barnes, 1963, s. 26). Böylece tarih yazımı rasyonel düşüncenin etkisi altında ve kolonizasyon hareketleriyle başlamıştır.

* Bu yazıda «tarih yazımı» deyişi Batı dillerindeki «historiography» terimi karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu deyişle Türkçe'de kullanılan bir deyiştir. (bkz. G. Varinhoğlu, «Sallustius ve Yapıtları», *Bellekten* Cilt LIII, Nisan 1989, s. 72 ve Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dincer, 1990). «Yazım» kelimesi Türkçe'de her ne kadar «imlâ» karşılığı olarak kullanılıyorsa da, kanımca bu kullanım eksiktir. Çünkü «imlâ» kelimesi Batı dillerindeki orthography karşılığıdır. Bu kelime Grekçe « ὀρθος » («orthos»: doğru) ve « γραφειν » («graphein»: yazmak) kelimelerinden gelmektedir. Bu sebeple Türkçe'de imlâ yerine kullanılacak kelimenin de «yazım» değil, «doğru yazım» olması gerekirdi. Eğer böyle olursa, «tarih yazımı» terimi ile «yazım klavuzu» terimi arasındaki, «yazım» kelimesinden kaynaklanan anlam karışıklığı da ortadan kalkmış olur.

Yeni topraklar arayışı içinde yurtlarından ayrılan Grekler gittikleri uzak ülkelerdeki kavimler, bu ülkelerin tarihi, coğrafyası ve etnolojisi hakkında topladıkları bilgileri ve izlenimlerini kendi yurttaşlarına büyük alanlarda ya da tapınak avlularında yaptıkları konuşmalarla aktarıyorlardı. Bu kişiler ilk logograflar idi. Bu konuşmalara da « λογος » («logos») denirdi. İlk konuşmalar vezinli dizelerden oluşuyordu ve genellikle söylene görünümünde idi. İlk Grek logografların çoğu İonialı idi. Böylece felsefenin olduğu gibi, tarih yazımının da ilk ortaya çıktığı yer İonia olmuştur.

Miletoslu Hekataios düzyazıyla iki eser yazdı; ilki Περίοδος Γῆς (*Periodos Ges : Yeryüzünün Tasviri*), ikincisi Γενεολογία (*Genealogia : Soy Öyküleri*). Her iki eserde de Hekataios'un ilgi alanı insanın dünyadaki yeri, arka planı ve bulunduğu çevresiydi. Mitolojiye ve destanlara ilişkin malzemeyi incelemiş ve eleştiren geçirmiş, gerçeğe en uygun biçimde yazmaya çabalamıştı. Usher, Hekataios'un eserlerini düzyazı ile yazmasını doğal karşılar. Çünkü ona göre Hekataios'un amacı birtakım düşsel yaratmalarla uğraşmak değil, gerçekleri göstermekti (Usher, 1970, s. 2). Geçmişteki olayları Tanrılar'dan çok insanlara mal eden tutumuyla Hekataios Grek tarihçiliği açısından çok önemlidir.

Hekataios'u izleyen Ksanthos, Hellanikos, Skylaks (ilk tarihi biyograf olarak tanınır) ve diğerleri yöresel tarih yazmışlardı. Lampsakoslu Kharon ve Miletoslu Dionysios Persia tarihini derlemişler, Grek ve Pers tarihi ile ilgilenen Hellanikos ayrıntılı bir kronolojik dizgenin gerekliliğinin bilincinde olan ilk Grek tarihçilerinden olmuştur. Hekataios'un çağdaşı Syrakusalı Antiokhos ise Güney İtalya ve Sicilya'daki Grek kolonilerinin tarihini yazmıştı.

Batı dillerinde «tarih» anlamına gelen İngilizce «history», Fransızca «histoire», Almanca «Historie», İtalyanca «storia» kelimelerinin etimolojisini incelersek bu kelimelerin Grekçe «ἱστορία» («historia») kelimesinden geldiğini görürüz. Bu kelime İon Lehçesi'nde «araştırma», «bildirme», «haber alma yoluyla bilgi edinme», Attika Lehçesi'nde «tanık olarak bilme» anlamlarından başka, «doğa bilgisi» hatta «olağanüstü diye tanımlanan doğa olayları (güneş tutulması, yıldırım, miknatıs v.b.) üzerine görerek edinilen

bilgi» anlamlarında da kullanılmıştır. Bu kelimenin anlamını genişleterek ona, «insanların ve insan topluluklarının başından geçenleri kayda geçirme yoluyla elde edilen bilgi» anlamını da kazandıran Herodotos «Tarihin Babası» unvanını almıştır. (Özlem, 1984, s. 7). İlkel toplumlarla ilgilendiği için antropolojinin de Babası sayılır. Lydia Kralı Kroisos'un hüküm sürdüğü yıllardan (İ. Ö. 560-546), İ. Ö. 478'deki Pers yenilgisine dek uzanan zaman dilimi içinde Grekler ile Asyalılar arasındaki ilişkilerin anlatıldığı sistemli ve kapsamlı bir tarih eseri yazmıştı. Herodotos ele aldığı Pers-Grek savaşını bir Doğu-Batı, üstelik bir Asya-Avrupa sorunu olarak algılıyordu. «Yıllık» sınırlarının dışına çıktığı eserinde doğaüstü güçlere ve Tanrılara epeyce yer vermekteydi. Herodotos'a göre tarihin amacı insanoğlunun yaptıklarının unutulmasını önlemek ve ün kazanmaya değer olanlarını kayda geçirmektir. Herodotos'u tarih yazmaya iten, dinleyenleri eğlendirmek dürttüydü. Onun tarihi, siyasi partilerle, Atina emperyalizmiyle ilgili sorunlardan uzaktı. Tarihin dört özelliğini bilimsel olma, humanist olma, rasyonel olma ve insanı, yaptıklarıyla insana açıklama olarak sıralayan Collingwood bu özelliklerden birincisinin, ikincisinin ve dördüncüsünün Herodotos'ta bulunduğunu söyler. (Collingwood, 1986, s. 18).

Thukydides'in tarih sahnesine gelişiyle Grek tarih yazımında büyük sıçramalar olmuştur. Thukydides, Herodotos'un dinleyiciyi eğlendirmek için tarih yazma düşüncesine karşıydı. Ona göre, olaylar hakkında doğru bilgi belki de aynı olaylar yine olacağından, yararlı olacaktı. Tarih aynı zamanda devlet adamları ve askeri liderler için de pratik amaçlı bir yarar sağlayacağından, tarih yazıcısı yanlış yapmamaya özen göstermek zorundaydı. Ahlaki düşüncelerin tarihle olan ilgisini vurgulayan, olayların birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyen gerçek nedenleri görünür nedenlerden ayıran Thukydides mantıklı bir yol izlemiş, duygu ve inanca yer vermiştir, amacı olayları akıl ve mantık yoluyla açıklamaktır. Herodotos'un «Tarihin Babası» olduğu eskiden beri söylenmişse de, Thukydides'i bilimsel ve eleştirel tarihin «Baba»sı saymak daha yerinde olur (Mansel, 1984, s. 356). Çünkü Grek tarih yazımı Thukydides ile bilimsel ve eleştirel bir nitelik kazanmıştır. Tarih eserinde söylev kullanımını ilk gerçekleştiren de Thukydides tir. Grek edebiyatında, anlatılan bir olayda söylevlere

yer verilmesi ilkin destan türünde görülür. Grek tarih yazımında çoğunlukla ikili olarak düzenlenen konuşmalar tarihçinin söz konusu olayı iki yanlı ele almak isteğini gösterir (Varinlioğlu, Nisan 1989, s. 75-76). Thukydides'in anlatımında ve eserinde yer alan konuşmalarda İ. Ö. 5. yüzyılda ortaya çıkan Sofistlerin etkisi açıkça görülebilir. (Johnston, Ekim 1933, s. 42). Thukydides'in ana konusu İ. Ö. 431-404 yılları arasında yapılan Peloponnesos Savaşı idi. Kaynaklarını gözden geçirmekte ve anlatımını doğru belgelerle temellendirmekte titiz davranan Thukydides malzemeyi düzenlemekte ve yorumlamakta da yetenekliydi. Antikçağda tarih yazımını doruğa ulaştıran Thukydides olmuştur. (Hense-Leonard, 1948, s. 68). Bu sırada Khioslu Ion tarafından tarihin bir kolu olarak biyografi yazımına başlandığını görüyoruz.

İ. Ö. 4. Yüzyıl Grek tarih yazımının siyasi çekişmelerden, toplumdaki tedirginliklerden etkilendiği, yabancı güçlere -önce Pers, sonra Makedonya'ya- ilginin yeniden ortaya çıktığı bir yüzyıldı. (Pers tarihine ve kültürüne ilginin canlanması Ktesias ile olmuştur.) Bu yüzyıl tarih yazımının diğer bir özelliği retorik etkisinde oluşudur. Yunanistan'ın Atina gibi demokratik sitelerinde devlet işleri ve mahkemeler kişisel katılımlarla yönetiliyordu. Bu durum düzyazıya ve hitabete dikkatleri çekti ister istemez. Böylece başlayan retorik çalışmaları Demosthenes ile doruk noktasına ulaştı. Grek edebiyatında süslü yazımın kurucusu sayılabilecek olan Isokrates retorik (süslü hitabet), bilimsel tarih yazımının zararına olarak gelişmesinde etkili olmuştur. Artık tarih yazma işi, geniş okuyucu ve dinleyici kitlelerini süslü hitabet ile etkilemek açısından beğeni kazanıyordu. Olayların bilimsel olarak araştırılmasına ve objektif olarak anlatılmasına önem veren eserler retorikle yazılmadıkça okunmaz duruma düşmüşlerdi. Büyük bir hatip olan Isokrates aynı zamanda da büyük bir eğitimciydi. Ona göre bir eğitim sisteminde amaç erdemli ve üstün yurttaşlar yetiştirmektir. Bu amaçla ulaşmak için, eğitimin üç yönde olması gerekiyordu: 1. Zihinsel eğitim, 2. irade eğitimi, 3. duyguların eğitimi. Böyle bir eğitimde üç önemli öge vardı: 1. Öğrencinin doğal yetenek ve karakteri üzerine eğitim, 2. öğretim, 3. uygulama. Bu üçlü eğitime İ.Ö. 5. yüzyılda Sofistler tarafından da (özellikle Protagoras tarafından) değinilmişti. Bu eğitim kuramı Isokrates'in zamanından başlayarak yasallaştı. Öğrencinin ahlak açısından eğitiminin önemine

Aristoteles'in *Περὶ Ρητορικῆς* (*Peri Retorikes*) adlı eserinde de değinilir. Doğaldır ki eğitimin bu genel amacı iyi yurttaş yetiştirme ve bu amaca varılacak yolda ahlak eğitiminin önemi, site yaşamında büyük önem kazanan retorik eğitimde de geçerliydi. Buradan yola çıkarak, retorikten etkilenen tarih yazımının da amacı böyle bir ahlak eğitiminden geçmiş kişilere göre, doğaldır ki okuyucularını ahlak bakımından yükseltmek olacaktı.

Isokrates'ten sonra, öğrencileri Ephoros ve Theopompos onun etkisi altında kalarak tarih yazmışlardı. O zamanın beğenisine uygun olarak tarih yazan Kymeli Ephoros herhangi bir devlet görevinde bulunmadığı için, siyasi görüş ve askeri bilgi açısından yetersizdi. Yunanistan'ın tarihini bir bütün olarak gerçekleştirmeyi planlamış olan Ephoros mitoslar çağından başlayarak Makedonyalı Philippos'a kadar olanları yazan ilk kişiydi. Böylece onun eseri evrensel bir tarih yazmada ilk adım sayılır. (Laistner, 1963, s. 4). Khioslu Theopompos ise, Ephoros'un tersine, siyasi yaşamda görev almış ateşli bir gençti. Theopompos belirli bir etik görüşün etkisinde kalarak yazan ilk tarihçidir (Laistner, 1963, s. 4). Ephoros ve Theopompos ile birlikte Ksenophon tarih yazımında yeni metodlar ve formlar geliştirdiler. Annales biçiminde tarih yazan Ksenophon, Spartalıların tarafını tutan ve önemli olaylarda Tanrıların olaylara karıştığını görmeyi isteyen dinci bir tarih yazarıydı. Siyasi taraf tutuculuğu ve övgülü retorığı her sınıftan okuyucunun hoşuna gitmiştir.

Büyük İskender'in tarih sahnesine çıkışıyla ve kurduğu Hellenizm ile Grek tarih anlayışında büyük bir gelişme ve değişme görülmüştür. İ. Ö. 5. Yüzyıl ve öncesinde Grekler kendilerinin, kendi değerlerinin bilincindeydiler ve Grek olmayan kavimleri kendilerinden ayrı tutarak onları «barbar» diye adlandırıyorlardı. Büyük İskender öncesinde, tarih deyince anlaşılan, belirli bir sosyal birliğin, belirli bir zamanda yaşadıkları olayların anlatılmasıydı. Yeni topraklar arama girişimleri ve fetihler onları kendilerinden başka kavimlerle karşılaştırdı. Bu kavimlerle ilgilenmelerinde ölçüt kendilerine dost ya da düşman olmalarıydı. Onlarla yalnız kendi hatırları için ilgilenmiyorlardı. Collingwood'a göre, İ. Ö. 5. yüzyılda, hem de daha önce, Grekler tek tek sosyal birliklerin kendi içinde bütünlüğü düşüncesine sahip bulunuyorlardı, buna

da « ὁ κόσμος »tan («kosmos : evren») ayrı olarak « ἡ οἰκουμένη »* («oikumene : insanın içinde yaşadığı dünya, evren») diyorlardı; bu birlik düşüncesi tarihi birlik düşüncesi olmayıp coğrafi birlik düşüncesiydi. Henüz evrensel tarih, dünya tarihi düşüncesine sahip değillerdi. Tek tek toplulukların, tarihin uzun zaman öncesinden beri var olduğunun bilincindeydiler, ama bu tarihin, geçmişte kalan bölümünü araştırmaya yönelmiyorlardı. Greklerin tarih karşısındaki bu tutumları Hellenizm ile, kendileriyle «barbar» diye nitelendirdikleri kavimler arasındaki işbirliğinin bilincine varmalarıyla değişti. Yine Collingwood'a göre, Hellenizm ile birlikte Greklerin tarih anlayışında gerçek anlamda « οἰκουμένη », yani evrensel tarih, dünya tarihi düşüncesi belirdi. Tek tek site devletlerinden tek bir siyasi birliğe geçilmesi gibi büyük bir değişiklik Greklerin tarih anlayışlarında da büyük değişikliğe neden oldu. Bu değişiklikte etkili olan düşünce sistemi ise, Hellenistik Çağın bir ürünü olarak Stoa Felsefesi dir. Tarih anlayışına Hellenizm ile birlikte gelen bu değişikliğin yanı sıra tarih yazımındaki yöntem de değişti. Artık yaşayan kişilerin tanıklığına dayanarak yazmak yerine, daha önce tek tek toplumların belirli bir zaman dilimindeki tarihini yazmış yazarların eserlerinden yararlanarak yazma yöntemi gelişti. Collingwood bu yöntemle yazılmış eserler için «scissors -and- paste» («makas-zamk», «seçme parçalardan oluşmuş kitap») deyimini kullanıyor (Collingwood, 1986, s. 31-33).

Yine İ. Ö. 4. yüzyılda tarih yazımında daha bilimsel çalışan bir okul kuruldu. Bu okulun kurucularından Kleidemos ve Androtion, Attika ile ilgili, belge niteliğinde kanıtlara dayanan bölgesel tarihler yazıyorlardı. Aynı okuldan Aristoteles ve Philokhoros ise oyunlara, edebi yarışmalara, dini kurumlara ilişkin kayıtları toplayıp yayınlıyorlardı. Böylece araştırmaya yönelik bu çalışmalarla Hellenistik Çağ biliminin ve eski eserlere karşı ilginin temeli atıldı. Bununla birlikte Hellenistik Çağın başlıca tarihçileri belge niteliğindeki kanıtlara ve tarih yazma tekniklerine önem vermiyorlardı. Bir tarih eseri yazarken ,onlar için amaç doğru ve ayrıntılı bilgi vermek değil, ilginç olmak, okumaya değer olmaktı.

* Bu kelime « οἰκῶ » («oikeo : ikamet ediyorum, oturuyorum» fiilinden gelmektedir. Böylece, «oturulan yer, bölge, insanın yaşadığı dünya, evren» anlamlarına gelmektedir.

Aristobulos, Nearchos ve Ptolemaios gibi subay yazarlar Büyük İskender'in seferlerini, siyasi ve askeri açıdan anlatıyorlardı. Daha sonra ise Kallisthenes'in, Onesikritos'un ve Kleitarkhos'un retorik ve romana benzer tarihleri bunlara üstün geldi.

İ. Ö. 3. ve 2. Yüzyıllarda bir yandan Hieronymos, Aratos ve Polybios gibi siyasi ve askeri deneyimi olan yazarlar, diğ er yandan Douris, Phylarkhos gibi etkileyici ve gerçekçi bir anlatımla okuyucuları etkilemek ve eğlendirmek niyetinde olan yazarlar ortaya çıktı. Tarihin, bireylerin istek ve tutkularının ürünü olduğuna ilişkin kuramı Plutarkhos ortaya koymuştu. Roma, Hellen dünyasına egemen olunca Hellen tarih yazarları bu devletin tarihini yazmaya başladılar. Sicilyalı bir Grek olan Timaios'un, Roma tarihini kuruluşundan başlayarak ele alışından sonra, onun bıraktığı yerden (Kartaca Savaşları'nın başından) Roma tarihini anlatan Polybios olmuştur. Scipio ve onun kurduğu edebiyat çevresiyle arkadaşlığı sonucu Roma'daki siyasi gelişmeleri yakından izleme olanağı bulmuş olan Polybios'un tarih yazarı olarak amacı Roma'nın dünyayı ele geçirmesine ve Romalıların Hellenleşmesine yardımcı olmaktı (Hense-Leonard, 1948, s. 76). İnsanların yapıp ettiklerini karakterleri üzerindeki ince gözlemlerden çıkaran Polybios, tarihi yaşamın öğreticisi olarak görüyordu. Collingwood'a göre Polybios tarihi araştırılmaya değer görüyordu; ama bu değerli oluş bilimsel gerçekliği ve kesinliği olduğu için değil, bir okul ve siyasi yaşam için bir eğitim alanı olduğu içindi. Yine Collingwood'a göre, Polybios için tarih çalışmak kişiye atalarının yanlışlarından kaçınmasını ve atalarını dünyevi başarılarında geçmesini sağlayacak bir çalışma olmayıp insanı içsel (ruhani) başarılarla götürecekt ve kendisi üzerinde zafer kazanmasını sağlayacak bir uğraştı (Collingwood, 1986, s. 35-36). Polybios Stoa ve Epikuros Felsefeleri'nin Hellenistik Çağa egemen ahlaki görüşlerinden etkilenerek bunları tarihe uygulamıştı. Din ile hiç ilgisi olmayan Polybios için Tanrıların yerini, yaşamdaki akıldışı bir şey olarak gördüğü «Tykhe» («Talih») alıyordu (Hense-Leonard, 1948, s. 76).

Polybios'un izleyicisi Apameialı Poseidonios Romalı soyluların yandaşı olarak tarih yazmıştı. Tarih ile doğa araştırmalarını kaynaştıran Poseidonios, Diodoros ve Damaskoslu Nikolaos gibi evrensel tarih yazıcılarının ve Strabon gibi coğrafyacıların başvuru kaynakları başlıca kaynak olmuştur.

Roma'da Augustus dönemi yaşanırken Roma'nın kökeni ve eski tarihi üzerine araştırma yapan bir kişi olarak, edebiyat eleştirmeni Halikarnassoslu Dionysios'u görmekteyiz. Flaviuslar zamanında Flavius Josephus Yahudilerin tarihini, Grek ve Roma kültürleriyle benzerliklerini göstermek amacıyla yazdı. Sözünü edeceğimiz Grek tarihçilerinin sonuncusu Appianos tur. İ. S. 160'ta yazdığı Ρωμαϊκά (*Romaika*)sı ile Roma Dünya Devleti'nin, Traianus'un savaşlarına değin uzanan tarihine toplu bir bakışı gerçekleştirmişti.

K A Y N A K Ç A

- CARR, E. H., *Tarih Nedir?*, (çeviri), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987.
- COLLINGWOOD, R. G., *The Idea of History*, 9. Baskı, Oxford, 1986.
- HENSE-LEONARD, *Hellen-Latin Eskiçağ Bilgisi*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul, 1948.
- JOHNSTON, E. I., «How the Greeks and Romans Regarded History», *Greece and Rome*, Cilt III, no. 7, Oxford, Ekim 1933, s. 38-43.
- LAISTNER, M. L. W., *The Greater Roman Historians*, California, 1963.
- MANSEL, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 4. Baskı, Ankara, 1984.
- The Oxford Classical Dictionary*, 2. Baskı, Oxford, 1972.
- ÖZLEM, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İzmir, 1984.
- REID, J. S., «Tacitus as a Historian», *The Journal of Roman Studies*, Cilt XI, London, 1921, s. 191-199.
- ROBERTS, R. L., «Tacitus' Conception of the Function of History», *Greece and Rome*, Cilt VI, no. 16, Oxford, Ekim 1936, s. 9-17.
- USHER, Stephen, *The Historians of Greece and Rome*, 2. Baskı, London, 1970.
- VARINLIOĞLU, Güngör, «Sallustius ve Yapıtları Üzerine», *Belle-ten*, Cilt LIII, Sayı 206, Ankara, 1989, s. 61-152.